

II. Meşrutiyet Dönemi'nde V. Murad'a İfade-i İtibar: Mimar Vedad (Tek) Bey'in Türbe Düzenlemesi

Müjde Dila Gümüş^{*}

Öz

V. Murad, 1876 yılında üç ay süreyle padişahlık yapmış, ardından akli dengesinin yerinde olmadığı gerekçesiyle tahttan indirilmiştir. 1904 yılında hayatını kaybetmiş ve Cedid Havatin Türbesi'ne gömülmüştür. 1908'de, II. Meşrutiyet'in ilanından kısa süre sonra, V. Murad için bir türbe düzenlemesi yapılmasına karar verilmiştir. II. Abdülhamid iktidardayken gündeme gelen projenin uygulaması ertesi sene, V. Mehmed Reşad tahttayken tamamlanmıştır. Cedid Havatin Türbesi'nin güney doğu köşesi demir şebekelerle çevrilmiş ve V. Murad'ın sandukası buraya yerleştirilmiştir. Milli Mimari üslubu çerçevesinde değerlendirilebilecek olan tasarım, sandukanın etrafını çevreleyecek mermer korkuluklar ve onların üzerine yerleştirilecek demir şebekelerden meydana gelmektedir. Söz konusu proje Vedad (Tek) Bey tarafından hazırlanmış olup, kendisi üzerine yapılan yayınlarda yer almamaktadır. Makale kapsamında, V. Murad için yaptırılan türbe düzenlemesinin zamanlamasına dikkat çekilerek dönemin siyasi gelişmeleriyle olan ilişkisi kurulması amaçlanmıştır. Bununla beraber, sandukanın etrafındaki şebekeler süsleme özellikleri açısından incelenmiş, dönem örnekleriyle karşılaştırılmış ve Vedad Bey'in tasarım anlayışı içinde konumlandırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

II. Meşrutiyet Dönemi • V. Murad • Vedad Tek • Milli Mimari akımı • Türbe mimarisi

Restoring the Reputation of Murad V During the Second Constitutional Era: Tomb Design By Vedad (Tek) Bey

Abstract

Murad V as a sultan for three months in 1876, was dethroned on the grounds that his mental balance was bad. He died in 1904 and was buried in the Cedid Havatin Tomb. In 1908, shortly after the proclamation of the Second Constitutional Monarchy, it was decided to organize the south-eastern corner of the Cedid Havatin Tomb for Murad V. The implementation of the project, which was on the agenda when II. Abdülamid was in power, was completed the following year while V. Mehmed Reşad was on the throne. The south-eastern corner of the Cedid Havatin Tomb was surrounded by iron grids and the wooden sarcophagus of Murad V was placed there. The design, which can be evaluated within the framework of the National Architecture style, consists of marble railings that surrounds the sarcophagus and iron grids placed over them. The Project was prepared by Vedad (Tek) Bey and is not included in publications on him. In the context of the article, it is aimed to establish the relationship between the political developments of the period by drawing attention to the timing of the Project. In addition, the grid around the wooden sarcophagus is examined in terms of its ornamentation characteristics, compared with the examples of the period and an attempt is made to position it within the design approach of Vedad Bey.

Keywords

Second Constitutional Era • Murad V • Vedad Tek • National Architectural Movement • Tomb architecture

Vedad Bey'in V. Murad Türbesi şebekelerine ait çizimini benimle paylaşan Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Vefa Çobanoğlu'na, Vedad Tek Aile Arşivi'nde çalışmama olanak sağlayan Suha Özkan'a, V. Murad'a ilişkin pek çok kaynağı benimle paylaşan Cengiz Yolcu'ya çok teşekkür ediyorum.

* **Sorumlu Yazar:** Müjde Dila Gümüş (Araş. Gör Dr.), İstanbul Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, Türk ve İslam Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye. Eposta: müjde.gumus@istanbul.edu.tr

Atf: GÜMÜŞ, Müjde Dila, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde V. Murad'a İfade-i İtibar: Mimar Vedad (Tek) Bey'in Türbe Düzenlemesi", *Art-Sanat*, 11(Ocak 2019), s. 207-224. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2019.11.0009>

Giriş

1876 yılında üç ay süreyle padişahlık yapmış olan V. Murad, akli dengesinin bozulduğu gerekçesiyle tahttan indirilmesinin ardından hayatını kaybettiği 1904'e kadar Çırağan yaşamıştır. Ölümünün ardından, II. Abdülhamid'in kararıyla, Cedid Havatin Türbesi'ne defnedilmiştir. V. Murad'ın ölümünden dört sene sonra, II. Meşrutiyet'in ilanından ise yaklaşık beş ay sonra, kendisi için türbe içinde bir düzenleme yapılmasına karar verilmiştir. Cedid Havatin Türbesi'nin güney doğu köşesinde yer alacak düzenlemeye ait çizimin altında, dönemin ünlü mimarlarından Vedad (Tek) Bey'in imzası bulunmaktadır. Türbenin iç düzenlemesinin Vedad Bey' ait olduğu yeni yapılan arşiv çalışmalarının sonucunda ortaya koyulmuş olup¹ söz konusu tasarıma kendisine ilişkin çalışmalarda değinilmemiştir.² Milli Mimari üslubu çerçevesinde değerlendirilebilecek olan tasarım, sandukanın etrafını çevreleyecek mermer korkuluklar ve onların üzerine yerleştirilecek demir şebekelerden meydana gelmektedir. Bu makalede, V. Murad için yaptırılan türbe düzenlemesinin dönemin siyasi gelişmeleriyle olan ilişkisinin ortaya koyulması ve Vedad Bey'in tasarım anlayışı içinde konumlandırılması amaçlanmaktadır.

V. Murad'ın Yaşamı, Ölümü ve “Murad Psikozu”

V. Murad, Abdülmecid'in ilk şehzadesi olarak 1840 yılında dünyaya gelmiş ve Abdülaziz'in tahta çıkmasının ardından “veliahd-ı saltanat” konumunu kazanmıştır. Velihtlık yıllarını Abdülaziz tarafından kendisine tahsis edilen Kurbağalıdere Köşkü'nde geçirmiştir.³ Meşrutiyet taraftarı olan V. Murad veliahtlık yıllarında Yeni Osmanlılar ile yakın ilişki kurmuş, Kurbağalıdere Köşkü meşrutiyetin ilanına ilişkin pek çok toplantıya ev sahipliği yapmıştır.⁴

1 Ahmet Vefa Çobanoğlu, **Osmanlı Mimarisi'nde Plan ve Projeler**, Emlak Konut Yayınları, İstanbul 2018, s. 399.

2 Gül Cephanecigil, “Tüm Çalışmaları”, **M. Vedad Tek: Kimliğinin İzinde Bir Mimar**, Ed. Afife Batur, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 323-384; Suha Özkan, “Mimar Vedat Tek (1873-1942)”, **Mimarlık**, Sayı: 11-12, 1973, s. 45-51; Şener Bulduk, **Mimar Vedad ve Eserleri**, İÜEF Sanat Tarihi Bölümü Lisans Tezi, İstanbul 1973; Lale Uluç M. Vedat Tek, **Architect. An Episode in Turkish Architecture**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 1987; Tülin Onur, **Mimar Vedad Tek: Mimari Kişiliği ve Dönemin Mimarlık Sorunları**, Ankara Üniversitesi DTCF, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1988.

3 Necdet Sakaoğlu, **Bu Mülkün Sultanları**, Alfa Yay. İstanbul 2015, s. 441.

4 Davut Hut, “Veliht Murad-Yeni Osmanlılar İlişkisinde Fikirtepe V. Murad Köşkü”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi** 20, İstanbul 2009, s. 101.

G. 1. V. Murad. (Salt Araştırma/Households and Families / Said Bey / Miscellaneous / Photographs/ AFMSBDIVH171.)

V. Murad, Yeni Osmanlıların desteğiyle, 1876 yılında Abdülaziz'in yerine tahta çıkarılmıştır. Fakat cülus gününden itibaren dengesiz davranışlar gösteren V. Murad, kısa süre sonra, ruh sağlığının yerinde olmadığına ilişkin raporların sonucunda tahttan indirilmiştir ve II. Abdülhamid'in iktidarı başlamıştır. 93 gün tahtta kalmış olan V. Murad, Osmanlı tarihinde en kısa süre hüküm sürmüş olan padişah'tır. V. Murad, tahttan indirildikten sonra, liberaller ve masonlar tarafından, imparatorluk içinde ve Avrupa'da desteklenmiştir.⁵ II. Abdülhamid'in iktidarının özellikle ilk yıllarında, kamuoyunda V. Murad'ın iyileştiği ile ilgili pek çok söylenti yayılmıştır. Orhan Koloğlu, II. Abdülhamid'in mücadele etmek zorunda kaldığı bu durumu "Murad Psikozu" olarak adlandırmıştır.⁶ II. Abdülhamid, V. Murad'ın Çırağan Sarayı'nda çok sıkı bir gözetim altında tutulması için önlemler almış olsa da, V. Murad'ı kaçırmak ve yeniden tahta geçirmek için çeşitli girişimler gerçekleşmiştir.⁷ Çırağan'daki Ali Suavi vakasının ardından, V. Murad'ın Kütahya, Isparta veya Sivas'a, annesinin ise Hicaz'a gönderilmesi gündeme gelmiş ve daha sıkı tedbirler alınmıştır.⁸ V. Murad'ın kamuoyundaki

5 François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, İletişim Yay., İstanbul 2012, s. 124, 352.

6 Orhan Koloğlu, *Abdülhamit Gerçeği: Ne Kızıl Sultan, Ne Ulu Hakan*, Gür Yay., İstanbul 1987, s. 143-147.

7 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Ali Suavi Vak'ası", *Bellekten*, Cilt: VIII, Sayı: 29, Ankara 1944, s. 71-118. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "V. Murad'ı Tekrar Padişah Yapmak İsteyen K. Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi", *Bellekten*, Cilt: VIII, Sayı: 30, Ankara 1944, s. 245-328. "V. Murad ile Oğlu Salâhaddin Efendi'yi Kaçırmak için Kadın Kıyafetinde Çırağana Girmek İsteyen Şahıslar", *Bellekten*, Cilt: VIII, Sayı: 32, 1944, Ankara, s. 589-.

8 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Beşinci Murad'ın Tedavisine ve Ölümüne Ait Rapor ve Mektuplar", *Bellekten*,

görünürlüğünün yok edilmesi de alınan tedbirlerdendir. Basında V. Murad'a yönelik haberlerin yayınlanmasına izin verilmez.⁹ Dönemin ünlü yazarlarından Halid Ziya (Uşaklıgil) anılarında II. Abdülhamid dönemindeki sansür uygulamalarından bahsederken, “birader” kelimesinin V. Murad'ı hatırlattığı için kullanılmadığını aktarır.¹⁰ Çarpıcı bir örnek, V. Murad'ın torunlarına ait iki mezar taşının konumlandırılışı ve kitabelerinde yer alan ifadelerdir. V. Murad'ın tek oğlu olan Selahaddin Efendi'nin 1889 ve 1896 yıllarında ölü doğan oğulları, Yahya Efendi Dergâhı'nda dikkat çekmeyen bir köşeye defnedilirler. Mezar taşlarında ise, defnedilmiş olan bebelere, şehzade oldukları halde, “Efendi” yerine “Bey” unvanı verilmiş, şehzade oldukları belirtilmemiştir. Ne çocukları için, ne de babaları Selahaddin Efendi için alışıldığı üzere “devletlu necabetlu ... hazretleri” ifadeleri kullanılmamıştır. V. Murad ise “Sultan Murad Han-ı Hamis” yerine yalnızca “Murad” olarak anılmıştır. Ethem Eldem, mezar taşlarının konumu ve kitabelerinde kullanılan ifadeleri, II. Abdülhamid'in V. Murad'ı ve sülalesini unutturmaya çalışmasının bir parçası olarak yorumlar.¹¹

G. 2. Sultan V. Murad'ın oğlu Şehzade Salâheddin Efendi'nin ölü doğmuş iki oğlunun mezar taşları. 20 Şubat 1886 ve 11 Mart 1889, Yahya Efendi Dergâhı. (Salt Araştırma, Other Holdings / Death in Istanbul/Photographs/ AMIH023)

Cilt: X, Sayı: 38, 1946, Ankara, s. 318-367.

9 Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Arkadaş Yay., İstanbul 2017, s. 255.

10 Halid Ziya Uşaklıgil, **Kırk Yıl**, Özgür Yay., İstanbul 2008, s. 663.

11 Mezar taşlarının transkripsiyonu şu şekildedir: Âh mine'l-mevt. Şehzade Salâheddin Efendi bin Murad hazretlerinin mahdumu Mehmed Bey'in ruhiyçün. Li'llahi'l-fatiha. Vilâdeti fi 18 Ramazan sene 1313. Vefâtı fi 18 Ramazan sene 1313. Transkripsiyon 2: Âh mine'l-mevt. Şehzade Salâheddin Efendi bin Murad Hazretleri'nin mahdumu Mehmed Bey'in ruhiyçün. Li'llahi'l-Fatiha. Vilâdeti fi 21 Receb sene 1306. Vefâtı fi 21 Receb sene 1306. Edhem Eldem, **İstanbul'da Ölüm: Osmanlı-İslam Kültüründe Ölüm ve Ritüelleri**, Osmanlı Bankası Arşive ve Araştırma Merkezi Yay., İstanbul 2005, s. 138.

Murad, 29 Ağustos 1904 günü Çırağan Sarayı'nda hayatını kaybeder. Ölümünden önce oğlu Selahattin Efendi'ye Yahya Efendi Türbesi civarına defnedilmek istediğini vasiyet etmiştir. Selahattin Efendi bu vasiyeti yazılı olarak padişaha bildirerek vasiyetin yerine getirilmesi için izin ister fakat V. Murad'ın Cedid Havatin Türbesi'ne, annesi Şevkefza kadının yanına gömülmesine karar verilir.¹² Cedid Havatin Türbesi, daha çok sarayın kadın mensuplarının defnedildiği bir mahal olup¹³ V. Murad'ın buraya gömülmesi alışıldığı dışında bir uygulama olmuş ve V. Murad'ın akıl sağlığını kaybetmiş olmasıyla ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.¹⁴ V. Murad'ın halk üzerindeki etkisi göz önünde bulundurularak, cenazenin geçtiği yerlerde halkın toplanmasına ve bazı gösteriler yapılması ihtimaline karşı gazetelerde sadece kısa bir resmi tebliğ yayınlanmasının uygun görülür.¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde söz konusu ilanın taslağını oluşturan notlar mevcuttur. H.17 C 1322/29 Ağustos 1904 tarihli müsveddelerde V. Murad'ın uzun süredir şeker hastası olduğu, önceki gün vefat ettiği, Yeni Cami'nin yanındaki Valide Türbesi'ne (Cedid Havatin Türbesi) defnedileceği yazılıdır.¹⁶

V. Murad'ın cenaze günü yaşananlara yönelik detaylı bir kayıt, Ziya Şakir'in anılarında bulunmaktadır. Ziya Şakir, V. Murad'ın ölümünü gazetelerden okuyanların, Yeni Cami'ye nasıl nakledileceğini görmek için Galata Köprüsü, Eminönü ve Sirkeci civarında toplandığını ve bütün bölge zabıta tarafından denetlendiğini; kimsenin durmasına ve birkaç kişinin bir araya gelmesine izin verilmediğini aktarır. Alınan tüm önlemlere rağmen cenaze süresince asayiş zorlukla sağlanabilmiştir. Mezarın tasarımı ile ilgili bir bilgi vermeyen Ziya Şakir, sadece Şevkefza Valide Sultan'ın kabrinin arkasında Sultan Murad için bir mezar açıldığını ve türbenin yanında iki taşçı ustasının mezarı örtecek mermer kapağı yonttuğunu yazmıştır.¹⁷ Cenaze töreni düzenlenmemesi ve sade bir biçimde gömülmesi, V. Murad'ın kamuoyundaki görünürlüğünü yok etmeye yönelik bir hareket olarak yorumlanabilir.

II. Meşrutiyetin İlanının Ardından V. Murad İle İlişkili Mimari Faaliyetler

II. Meşrutiyet'in ilanın ardından, V. Murad'a "iade-i itibar" çerçevesinde değerlendirilebilecek bir grup mimari çalışma gerçekleştirilir. Bir kısmı meşrutiyetin ilanın (23 Temmuz 1908) hemen ardından, bir kısmı ise V. Mehmed Reşad'ın tahta çıkmasıyla (27 Nisan 1909) beraber gerçekleştirilen bu çalışmalar, V. Murad için bir

12 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Beşinci Murad'ın Tedavisine ve Ölümüne Ait Rapor ve Mektuplar", *Belleten*, Cilt: X, Sayı: 38, 1946, Ankara, s. 318-367.

13 Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2017, s. 458.

14 Servet Yanatma, *The Deaths and Funeral Ceremonies of Ottoman Sultans (From Sultan Mahmud II. to Mehmed VI Vahideddin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 160.

15 Ziya Şakir, *Çırağan Sarayında 28 Sene V. Murad'ın Hayatı*, Anadolu Türk Kitap Deposu Yay., İstanbul 1943, s. 249.

16 BOA.Y.PRK.BŞK.72/108.

17 Ziya Şakir, *a.g.e.*, s. 252

türbe düzenlemesi yapılmasına ve çocukları Selahaddin Efendi ile Fatma Sultan'ın ikametgâhlarına ilişkindir.

V. Murad şehzadeligini geçirdiği Kurbağalıdere Çiftliği'ne Abdülaziz'in tahttan indirilmesinin (1876) ardından el konulmuş ve burası II. Meşrutiyet'in ilanına kadar Hazine-i Hassa Nezareti'nin yönetiminde kalmıştır. Kurbağalıdere'deki çiftlik, bostan, tarla ve çayır; II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra, II. Abdülhamid tarafından V. Murad'ın oğlu Selahaddin Efendi'ye verilir.¹⁸ V. Mehmed Reşad'ın 27 Nisan 1909'da tahta çıkmasının ardından, Selahattin Efendi'nin ikamet ettiği Kurbağalıdere Köşkü'nün ve V. Murad'ın kızı Fatma Sultan'ın ikamet ettiği Esmâ Sultan Yalısı'nın¹⁹ tamiri için dönemin saray mimarı Vedad Bey tarafından kapsamlı birer ön keşif defterleri hazırlanır.²⁰ II. Meşrutiyet yıllarında sarayın maddi olanaklarının kısıtlı olmasında rağmen Kurbağalıdere Köşkü için de, Esmâ Sultan Yalısı için de yüksek bütçeli müdahaleler ön görülmüştür. Bu iki ön keşif defterini ilginç kılan bir başka nokta ise, Vedad Bey'in "sermimar-ı hazret-i şehriyari" unvanıyla, yani saray mimarı olarak atanmasının ardından hazırladığı en erken tarihli iki çalışmasıdır.²¹

V. Murad'ın mezarına ilişkin çalışmalar ise, II. Meşrutiyet'in ilanından yaklaşık bir ay sonra gündeme gelir. II. Abdülhamid, 1908 yılı Ağustos ayında, V. Murad'ın mezarının harap bir halde olmasının kabul edilemeyeceğini belirterek bir sanduka yapılması emrini verir.²² V. Murad'ın mezarına ilişkin kararlar sanduka yaptırılması ile sınırlı kalmaz, Vedad Bey tarafından aynı sene hazırlanmış olan ve sandukanın

18 Davut Hut, "Veliâhd Murad-Yeni Osmanlılar İlişkisinde Fikirtepe V. Murad Köşkü", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 20, İstanbul 2009, s. 102-103.

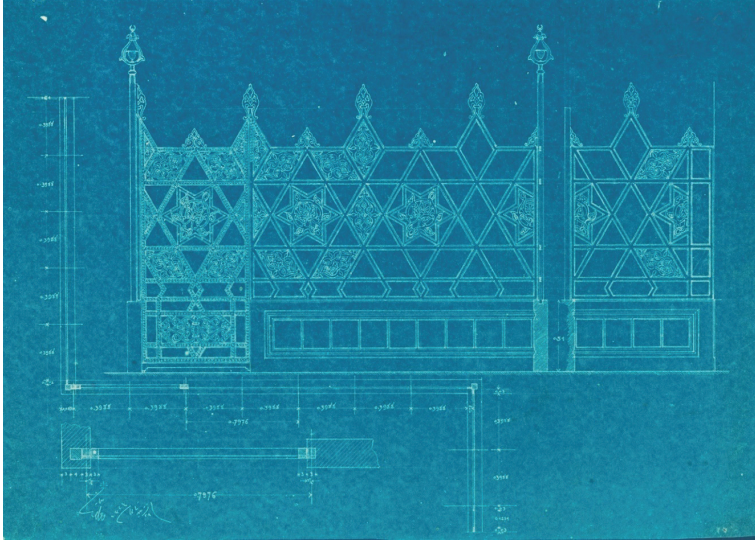
19 V. Murad'ın kızlarından Fatma Sultan 1907 yılında Mahmud Refik Bey ile evlendiğinde, kendilerine Ortaköy'deki Esmâ Sultan Yalısı tahsis edilmiştir. Cengiz Yolcu, "Sofya'da Medfun Bir Osmanlı Sultanı V. Murad'ın Kızı Fatma Sultan", *Toplumsal Tarih*, 289, Ocak 2018, İstanbul, s. 38-42.

20 Hanedanın kullanımına mahsus yapıların tamirine yönelik ön keşifleri hazırlamak, dönemin sermimarı Vedad Bey'in görevi olduğundan, R. Temmuz 1325/Temmuz - Ağustos 1909 tarihli keşif çalışması, kendisinin imzasını taşır. "Kurbağalıdere nâm mahaldeki köşkların tamirâtı" başlıklı, R. Temmuz 1325/Temmuz Ağustos 1909 tarihli ve 60.825,60 Kuruş masraf öngörülen keşfin özet içeriği şöyledir: Kiremitlerin, derelerin ve olukların yenilenmesi. Dış kaplamaların, merdiven basamaklarının tamiri. Bodrum katında çürümüş olan döşemelerin yenilenmesi. Çatlamış duvarların yıkılması ve yeniden yapılması. Kapı, çerçeve, tavan tamirleri. Birinci katta silmelerin ve kalemkârlarının tamiri. Büyük salonun tavanında eksik olan silmelerin, kalemkârların ve köşe direklerinin tamamlanması. Birinci kata parke döşenmesi. BOA.HH.D.27125. Müjde Dila Gümüş, *a.g.e.*, s. 197. "Ortaköy'de Devletli Necâbetli Fatma Sultan Hazretleri'nin sarayının tamirât keşfidir." başlıklı, R. 2 Haziran 1324 (belgede sene hatalı yazılmış, 1325 olmalı) /M.15 Haziran 1908 tarihli ve tahmini bedeli belirtilmemiş keşfin özet içeriği şöyledir: Deniz tarafında natamam kalmış ocakların tamamlanması. Harem tarafındaki mermer taşlığın kırık taşlarının yenilenmesi ve tamiri. Haremdeki büyük sofanın odaya dönüştürülmesi. Büyük sofanın tavanının tamiri ve kalem işi yapılması. Selamlık tarafındaki merdivenin boyanması. Rıhtımın kısmen yeniden inşası. Çatı tamiri. Kiremitlerin yenilenmesi. Dış kaplamaların tamiri. Bodrum katında mermer basamaklarının tamiri, çerçeve ve kafeslerin tamiri. Birinci katta bir numaralı salon tavanının silmeleriyle kalemkâr işlemlerinin tamiri. Odaların tavan silmelerinin tamiri. Birinci katta 1,2,3 numaralı odaların parke döşemelerinin yenilenmesi. Pencerelelere panjur yaptırılması. BOA.HH.D.27125. Müjde Dila Gümüş, *a.g.e.*, s. 197.

21 Vedad Bey'in sermimar sıfatı ile hazırladığı ön keşiflerin kronolojik listesi ve özet içerikleri için bkz. Müjde Dila Gümüş, *a.g.e.*, s. 196-263.

22 Servet Yanatma'nın tezinde aktardığı belge şöyledir:
Yıldız Saray-ı Hümayunu Baş Kitabet Dâiresi

etrafının şebekelerle çevrilmesini konu alan proje ile²³ devam eder. Servet Yanatma, II. Abdülhamid'in sanduka yapılmasına ilişkin irade-i seniyyesinin V. Murad'ın ölüm yıldönümüne denk gelmesine dikkat çeker ve türbe düzenlemesi kararının zamanlamasını bu bağlamda açıklar.²⁴ Fakat sanduka yaptırılmasına ilişkin kararın II. Meşrutiyet'in ilanından çok kısa süre sonra alınması, göz önünde bulundurulması gereken önemli bir etkidir.

G. 3. V. Murad'ın sandukasını çevirecek şebekelerine ait R. 29 Teşrinisani 1324/12 Aralık 1908 tarihli ve Vedad imzalı çizim. (Ahmet Vefa Çobanoğlu, **Osmanlı Mimarisi'nde Plan ve Projeler**, Emlak Konut Yayınları, İstanbul, 2018, s. 399.)

Vedad (Tek) Bey Tarafından Hazırlanan Türbe Düzenlemesi

V. Murad'ın sandukasını çeviren şebekelere ilişkin proje, 12 Aralık 1908 tarihli ve Vedad imzalıdır. Türbe düzenlemesine ilişkin yazışmalar, uygulama sürecinin yaklaşık yedi ay sürdüğünü, II. Abdülhamid iktidardayken hazırlanmış olan projenin, V. Mehmed Reşad tahta çıktıktan sonra tamamlandığını gösterir. Uygulama işini üstlenen müteahhit, Evkaf Nezareti'ne bağlı çalışan mühendis Bonkovski tarafından

Şevketli padişahımız efendimiz hazretlerinin ecdad ve eslâf-ı izâm-ı şâhâneleri merakid-i şerifelerinin hâl-i harâbide bulunması nezd-i hümâyun-ı hazret-i şehriyârde asla taviz buyurulmayacağı gibi hakân-ı sabık cennetmekân Sultan Murad Han hazretlerinin medfenleri üstüne henüz sanduka inşa olunmadığı dahî bâ kemâl-i tevessül olunması zımmında evkaf-ı Hümâyün nezâretine tebligat ifası şerefsadır olan irade-i seniyye cenab-ı hilafetpenâhuma icab-ı celilden olmağla olbaddan emr ve ferman hazreti veliyyulemrindir.

M.2 Şaban 926/R.17 Ağustos 324/30 Ağustos 1908 Sertkâtib-i Hazret-Şehriyâri Tahsin.

BOA.HUS. Dosya: 169 Gömlek: 1326 S -02. Servet Yanatma, a.g.e., s. 49.

23 Ahmet Vefa Çobanoğlu, **Osmanlı Mimarisi'nde Plan ve Projeler**, Emlak Konut Yayınları, İstanbul 2018, s. 399.

24 Servet Yanatma, a.g.e., s. 49.

denetlenmiştir²⁵ fakat söz konusu dönemde Vedad Bey Evkaf Nezareti'ne bağlı çalışmamaktadır. Bu durum, şebeke tasarımı için Vedad Bey'in özel olarak seçildiğini göstermektedir. 1909 yılı Temmuz ayında, V. Mehmed Reşad'ın başkâtibi Halid Ziya Bey, sandukanın üzerine örtülmek üzere Hazine-i Hümayun'da bulunan şallardan birinin verilmesine dair irade-i seniyyeyi Hazine'ye bildirir. İstlenen şalın kısa süre içinde Evkaf Nezareti'ne gönderilmesiyle, V. Murad'ın türbe düzenlemesi tamamlanmıştır.²⁶

G. 4, 5. Cedid Havatin Türbesi'nde V. Murad'ın sandukasına ait küşe. (Müjde Dila Gümüş, 2018)

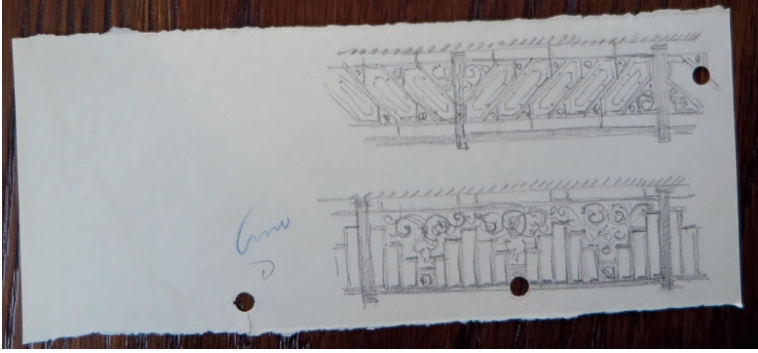
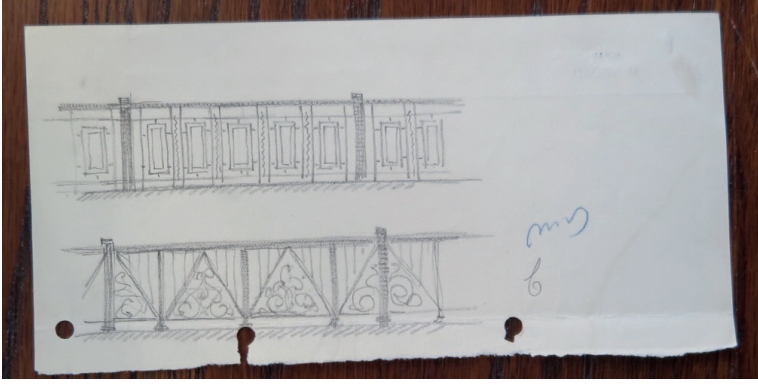
25 Türbe inşaatına nezaret etmek Mühendis Bonkovski'nin Evkaf Nezareti'nde son görevi olmuştur. 1909 yılında Vedad Bey'in sermimarlığa atanması ile, Mühendis Bonkovski Vedad Bey'in maiyetinde çalışmak üzere Ebniye-i Seniyye İdaresi'ne tayin edilmiştir. BOA.HH.EBA.668.60.1. Mühendis Bonkovski ile ilgili bilgi için bkz. Müjde Dila Gümüş, II. Meşrutiyet'te Saray İçin Çalışmak: Vedad (Tek) Bey'in Sermimarlık Dönemi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 34-35.

26 BOA.TSMA.E.0385.

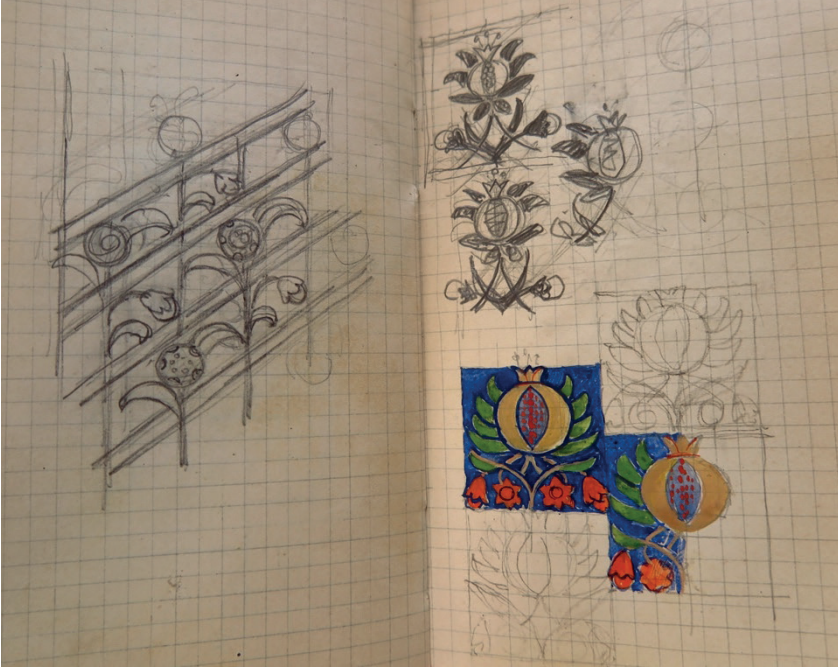
V. Murad'ın kabri, Cedid Havatin Türbesi'nde girinti ve çıkıntılarının yoğunlaştığı güney doğu köşesinde yer almaktadır. Kabir iki yönde uzanan mermer korkulukların üzerine oturtulan demir şebekelerden meydana gelmektedir. Hafifçe yüksek bir platform üzerindeki bu özel bölüme geçişi sağlayacak bir kapı da yapılmıştır. Hakkı Önkal, V. Murad'ın mezarını, itina gösterilmiş ve dikkatle düzenlenmiş bir makber olarak yorumlar.²⁷ V. Murad'ın sandukasını çeviren demir şebekelerde, Milli Mimari üslubundaki yapılarda sıklıkla tercih edilen altı köşeli yıldız, palmet, rumi ve şemse motifleri kullanılmıştır. Kompozisyon, temel olarak büyük bir altıgenin içine yerleştirilmiş altı köşeli yıldızlar ve onların merkezlerine yerleştirilmiş daha küçük altı köşeli yıldızlardan meydana gelir. İç içe bulunan altıgenlerden merkezde yer alanların içleri, rumi ve palmetlerle doldurulmuştur. Dışarıda bulunan yıldızların tepeleri ise palmetlerle taçlandırılmıştır. Yıldızların arasında kalan baklava biçimli alanlarda iri şemseler bulunmaktadır. Vedat Bey, 1908'den önce tasarladığı Büyük Postane, Defter-i Hakani Binası vb. yapılarındaki gibi, V. Murad Türbesi şebekelerinde de, Selçuklu ve Osmanlı mimari süsleme repertuarından motifler kullanmıştır. İncelediğimiz şebekedeki altı köşeli yıldız, rumi ve palmet motiflerine hem Vedat Bey'in diğer yapılarında; hem de dönemin çeşitli yapılarında rastlanır. Vedat Bey'in, yapılarında yer alacak mobilyaları, çini ve kalem işlerinin desenlerini kendisinin hazırladığı bilinmektedir.²⁸ Vedat Tek Aile Arşivi'nde pek çok şebeke, korkuluk vb. eskizi bulunması, kendisinin yapıyı tamamlayıcı mimari elemanlar üzerinde titizlikle çalıştığına işaret etmektedir. Vedat Bey'in bireysel tasarım anlayışını yansıtan bu eskizlerden dikkat çekici bir örnek, son derece özgün tasarım özellikleri barındıran nar motifli tirabzanlardır.

27 Hakkı Önkal, *a.g.e.*, s. 458.

28 Vedat Bey'in abisi olan Yusuf Razi Demirbel'in konu hakkında yazdıkları şöyledir: "Mimar Vedat kabiliyetini, fitri istidadını yaptırdığı ufak tefek eşyada da göstermiştir. Nice güzel masalar, dolaplar, raflar yaptırmıştır ki, sadeliği ve zarafeti ile görenlerin zevkini okşar. Bunların en küçük teferruatı, bir artist elinden çıktığını gösterir." Yusuf Razi Demirbel, "Meşhur Mimarlar V: Prof. Mimar M. Vedat Tek", *Arkitekt*, 129-130, 1941, s. 231-233.

G. 6,7. Vedad Bey'in çeşitli korkuluk eskizleri. (Bodrum Mimarlık Kitaplığı, Vedad Tek Arşivi, Suha Özkan-Pelin Derviş koleksiyonu)

G. 8. Vedad Bey'in not defterlerinde bulunan nar motifli korkuluk eskizi. (Bodrum Mimarlık Kitaplığı, Vedad Tek Arşivi, Suha Özkan-Pelin Derviş koleksiyonu)

Vedad Bey'in genel eğilimi, Selçuklu veya Osmanlı dönemlerinden bezeme ve süsleme programlarını doğrudan kopyalamak değil, onlardan yola çıkarak yeni kompozisyonlar oluşturmaktır.²⁹ V. Murad için tasarladığı şebekeler de bu bağlamda değerlendirilebilir. Yıldız Demiriz'in "Altıgen/Üçgen 01" olarak tanımladığı, paralel çizgiler kullanması ile elde edilen ve iç içe geçen altı köşeli yıldızlardan oluşan geometrik süslemeler, Vedad Bey'in tasarladığı şebekelerin esin kaynağı olarak değerlendirilebilir. Erken dönem Osmanlı yapılarında sıklıkla kullanılan kompozisyonun dikkat çekici bir örneği, Bursa Yeşil Camii çinilerinde bulunur.³⁰ Bursa Yeşil Camii, Milli Mimari Dönemi mimarlarının kaynak olarak faydalandığı bilinen³¹ Usûl-ü Mimârî-i Osmânî'de ele alınmış yapılardan biri olmakla beraber, Vedad Bey, söz

29 Hakan Arlı'nın Vedad Bey'in pek çok yapısındaki çinilerin üretici olan Kütahyalı Mehmed Emin Usta üzerine hazırladığı tezinde, Vedad Bey'in yapılarındaki çini kullanımıyla ilgili tespiti şöyledir: "Mehmed Emin'in çinileri ile kaplı yapılar arasında, mimarı belli olanlardan Vedad Tek ve Muzaffer'e ait olanlar kolaylıkla ayrılabilirler. Bu yapıların çinileri diğer yapılara göre daha farklıdır. Üslup açısından bariz bir farklılık göstermelerinin sebebi bu çinilerin desenlerinin ve renklendirmelerinin mimarlarına ait olmasıdır. Mimar Vedad'ın ve Muzaffer'in desen çalışmaları olduğu ve kendi yapılarının çini süsleme ve diğer süsleme desenlerini, programlarını kendilerinin hazırladıkları bilinmektedir." Hakan Arlı, "Kütahyalı Mehmed Emin Usta ve Eserlerinin Üslubu", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989, s. 153.

30 Yıldız Demiriz, **İslam Sanatında Geometrik Süsleme Bir Envanter Denemesi**, İstanbul 2000, s. 32.

31 Sibel Bozdoğan, **Modernizm ve Ulusun İnşası**, Metis Yay., İstanbul 2002, s. 35.

konusu çini süslemenin aynısını ilerleyen yıllarda Haydarpaşa İskelesi'nin yan cephesinde ve Cumhuriyet Halk Fırkası Mahfeli'nin (II. Türkiye Büyük Millet Meclisi Binası) giriş cephesinde kullanmıştır. V. Murad Türbesi'nde ise söz konusu kompozisyonun bir yorumu yer almaktadır. Bursa Yeşil Camii'nde paralel çizgiler kullanması ile elde edilen iç içe geçen altı köşeli yıldızlar, Vedad Bey'in kompozisyonunun da temelini oluşturur. Fakat V. Murad Türbesi örneğinde, altı köşeli yıldızların içleri ve araları, diğer örneklerden farklı şekilde; Vedad Bey'in özgün rumi-palmet kompozisyonları ile doldurulmuştur. Vedad Bey, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden ilham alarak yeni bir kompozisyon meydana getirmiştir.

G. 9. Bursa Yeşil Cami'den çini süsleme örneği. (www.mustafacambaz.com)

G. 10. II. TBMM Binası'ndan çini süsleme örneği. (Müjde Dila Gümüş, 2018)

G. 11. Haydarpaşa İskelesi'nden çini süsleme örneği. (Çetin Korkmaz, 2018)

V. Murad Türbesi Şebekelerinin Dönem Örnekleriyle Karşılaştırılması

V. Murad sandukasının şebekeleri, II. Meşrutiyet yıllarında hayatını kaybeden diğer hanedan üyelerinin sandukalarında kullanılan şebekelerden açık biçimde ayrılmaktadır. V. Mehmed Reşad'ın (ö. 1918) sandukasını çevreleyen şebekeler ile II. Mahmud Türbesi içinde yer alan Yusuf İzzeddin Efendi (ö. 1916), II. Abdülhamid (ö. 1918), Emine Sultan (ö. 1920) ve Saliha Naciye Sultan (ö. 1924) sandukalarını çevreleyen şebekeler ufak farklılıklar dışında birbirlerinin aynısıdır. Milli Mimari üslubunun devlet katında tercih edildiği II. Meşrutiyet yıllarında üretilmiş olan şebekeler, söz konusu üslubun özelliklerini taşırlar. Mimar Kemalettin Bey V. Mehmed Reşad, Eyüp'te bulunan türbesini 1910 yılında projelendirmiştir. Yapının inşasına ise 1911'de başlanmıştır.³² V. Mehmed Reşad Türbesi'ndeki örneğin, II. Mahmud Türbesi'nde bulunan ve birbirine benzeyen şebeke grubu içinde en erken tarihlisi olarak ötekilere ilham kaynağı olduğu öne sürülebilir.

G. 12. V. Mehmed Reşad'ın sandukasını çevreleyen şebekeler. (Müjde Dila Gümüş, 2018)

32 Yıldırım Yavuz, **İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927**, İstanbul Mimarlar Odası Yay., İstanbul 2009, s. 177.

G. 13. Yusuf İzzeddin Efendi'nin sandukasını çevreleyen şebekeler (solda) ve Emine Sultan'ın sandukasını çevreleyen şebekeler (sağda). (Müjde Dila Gümüş, 2018)

V. Mehmed Reşad Türbesi'ndeki şebekeler, II. Mahmud Türbesi'ndekilerin tam eşi olmamakla beraber, onlara büyük benzerlik gösterir. Şebekenin üst kısmında birbirlerine yapışık bir düz bir ters iri palmetlerden oluşan bir palmet dizisi kullanılmıştır. Palmetlerin arasında Esmâ-ül Hüsna'dan (Allah'ın isimlerinden) çeşitli örnekler rumi motifli zemin üzerinde yer alır. Alt sıraya sekiz köşeli yıldızlar ve içlerine kabalar yerleştirilmiştir. Üstteki palmet sırası ile alttaki sekiz köşeli yıldızların arasında ufak palmetler bulunur. II. Mahmud türbesindeki en erken tarihli şebeke örneği Yusuf İzzeddin Efendi sandukası etrafında olup, köşe dönüşleri dışında V. Mehmed Reşad Türbesi şebekeleri ile aynıdır. II. Abdülhamid ve sonrasına tarihlenen örneklerde ise, rumi çiğneleri sırasının altındaki palmetlerin yerini iri şemseler alır. Yalnızca II. Abdülhamid örneğinde, kabalar sekiz köşeli yıldızlar yerine kareler içine yerleştirilmiştir. V. Mehmet Reşad'ın sandukasını çeviren şebekenin köşe dönüşleri, öteki örneklerden farklıdır. İri rumiler ve ufak sekiz köşeli yıldızlar, sandukanın etrafını çevirmeye uygun olarak, köşelerde dışbükey olarak yapılmışlardır. Bu ince işçilik, II. Mahmud haziresindeki şebekelerde görülmez; oradaki örneklerde köşeler pahlanmış ve köşelere denk gelen motifler düz biçimde yapılmıştır. II. Mahmud ve V. Mehmed Reşad Türbelerindeki şebekelere ait herhangi bir çizim veya belgeye ulaşılamadığından, tasarımlarının kime ait olduğunu kesin olarak söylememek mümkün değildir. Fakat Mehmed Reşad Türbesi şebekelerinin, türbenin mimarı olan Kemaleddin Bey tarafından tasarlanmış olması ihtimal dâhilindedir.

G. 14. II. Abdülhamid sandukasını çevreleyen şebekeler. (Müjde Dila Gümüş, 2018)

G. 15. Saliha Naciye Sultan sandukasını çevreleyen şebekeler. (Müjde Dila Gümüş, 2018)

Sonuç

V. Murad'a ait sanduka ve çevresinin düzenlenme süreci, iki açıdan ilgi çekicidir. Bunlardan ilki, düzenlemenin dikkat çekici zamanlamasına; dolayısıyla dönemin siyasi koşullarıyla bağlantısına ilişkindir. II. Abdülhamid'in iktidarı süresince kamuoyunda görünürlüğü kısıtlanan V. Murad, diğer padişahlardan farklı olarak hanedan kadınlarının gömüldüğü Cedid Havatin Türbesi'ne defnedilmiştir ve 1908 yılına kadar mezarı için herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından bir ay sonra ise, II. Abdülhamid tarafından sandukasının yaptırılması emredilmiş; ardından Mimar Vedad Bey tarafından sandukayı çevirecek şebekelerin projesi ha-

zırlanmıştır. Türbe düzenlemesinin yanı sıra, V. Murad'ın şehzadelik yıllarında ikamet ettiği fakat Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden 1908'e kadar Hazine-i Hassa Nezareti yönetiminde kalan Kurbağalıdere Köşkü, II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra, V. Murad'ın oğlu Selahaddin Efendi'ye tahsis edilmiştir. İki gelişmenin de aynı dönemde yaşanması dikkat çekicidir. II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber II. Abdülhamid'in iktidarı sarsılmış ve İttihat ve Terakki Cemiyeti önemli bir siyasi güç elde etmiştir. Meşrutiyet yanlısı olduğu ve Yeni Osmanlılar ile yakınlığı bilinen V. Murad'ın türbesine ve çocuklarının ikametgâhlarına ilişkin çalışmalar, söz konusu yıllarda güç dengelerinde yaşanan değişim bağlamında ele alındığında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasi bir hamlesi olarak okunabilir. Türbe düzenlemesini ilgi çekici kılan ikinci nokta ise, sandukayı çeviren şebekelerin tasarımıdır. Milli Mimari üslubunda değerlendirilebilecek olan şebekeler Vedad Bey tarafından tasarlanmış olup, kendisi üzerine şimdiye kadar yapılan çalışmalarda yer almamaktadır. Tasarım, erken dönem Osmanlı yapılarında pek çok örneği bulunan, paralel çizgiler kullanması ile elde edilen ve iç içe geçen altı köşeli yıldızlardan oluşan geometrik süslemelerden izler taşımaktadır. Vedad Bey, kompozisyona yerleştiği rumi, palmet ve şemselerle; erken dönem Osmanlı yapılarında kullanılan şablona özgün bir yorum getirmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi'nde vefat eden hanedan üyelerinin sandukalarının etrafındaki şebekeler, ufak farklılıklar dışında birbirlerinin aynısıdır. V. Murad için tasarlanan şebekelerin ise bir benzeri bulunmamaktadır. Söz konusu şebekeler, hem Vedad Bey'in özgün tasarım anlayışını yansıtmakta, hem de kendisinin mimari dışı üretimlerine dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir.

Kaynakça/References

- Ali Vâsıf Efendi Bir Şehzadenin Hâtırâtı**, Haz. Selaheddin Osman Osmanoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.
- ARLI, Hakan, Kütahyalı Mehmed Emin Usta ve Eserlerinin Üslub, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.
- BOZDOĞAN, Sibel, **Modernizm ve Ulusun İnşası**, Metis Yayınları, İstanbul 2002.
- BULDUK, Şener, Mimar Vedad ve Eserleri, İUEF Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1973.
- CEPHANECİGİL, Gül, "Tüm Çalışmaları", **M. Vedad Tek: Kimliğinin İzinde Bir Mimar**, Ed. Afife Batur, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 323-384.
- ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, **Osmanlı Mimarisi'nde Plan ve Projeler**, Emlak Konut Yayınları, İstanbul 2018.
- DEMİRBEL, Yusuf Razi, "Meşhur Mimarlar V: Prof. Mimar M. Vedad Tek", **Arkitekt**, 129-130, 1941, s. 231-233.
- DEMİRİZ, Yıldız, **İslam Sanatında Geometrik Süsleme Bir Envanter Denemesi**, İstanbul 2000.
- ELDEM, Ethem, **İstanbul'da Ölüm: Osmanlı-İslam Kültüründe Ölüm ve Ritüelleri**, Osmanlı Bankası Arşivi ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2005.

- GEORGEON, François, **Sultan Abdülhamid**, Çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- GÜMÜŞ, Müjde Dila, II. Meşrutiyet'te Saray İçin Çalışmak: Vedad (Tek) Bey'in Sermimarlık Dönemi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- HUT, Davut, "Veliahd Murad-Yeni Osmanlılar İlişkisinde Fikirtepe V. Murad Köşkü", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 20**, İstanbul 2009, s. 101-142.
- KOLOĞLU, Orhan, **Abdülhamid Gerçeği: Ne Kızıl Sultan, Ne Ulu Hakan**, Gür Yayınları, İstanbul 1987.
- LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Arkadaş Yayınları, İstanbul 2017.
- M. Vedad Tek: Kimliğinin İzinde Bir Mimar**, Ed. Afife Batur, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- ONUR, Tülin, Mimar Vedad Tek: Mimari Kişiliği ve Dönemin Mimarlık Sorunları, Ankara Üniversitesi DTCF, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1988.
- ÖNKAL, Hakkı, **Osmanlı Hanedan Türbeleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2017.
- ÖZKAN, Suha, "Mimar Vedat Tek (1873-1942)", **Mimarlık**, Sayı: 11-12, 1973, s. 45-51.
- SAKAOĞLU, Necdet, **Bu Mülkün Sultanları**, Alfa Yayınları, İstanbul 2015.
- ŞAKİR, Ziya, **Çırağan Sarayında 28 Sene V. Murad'ın Hayatı**, Anadolu Türk Kitap Deposu Yayınları, İstanbul 1943.
- ULUÇ, Lale, M. Vedat Tek, Architect. An Episode in Turkish Architecture, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 1987.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, **Kırk Yıl**, Özgür Yayınları, İstanbul 2014.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, **Saray ve Ötesi**, Özgür Yayınları, İstanbul 2013.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Ali Suavi Vak'ası", **Belleten**, Cilt: VII, Sayı: 29, Ankara 1944, s.71-118.
- , "V. Murad'ı Tekrar Padişah Yapmak İsteyen K. Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi", **Belleten**, Cilt: VIII, Sayı: 30, Ankara 1944, s. 245-328.
- , "V. Murad ile Oğlu Salâhaddin Efendi'yi Kaçırarak için Kadın Kıyafetinde Çırağana Girmek İsteyen Şahıslar", **Belleten**, Cilt: VIII, Sayı: 32, Ankara 1944, s. 589.
- , "Beşinci Murad'ın Tedavisine ve Ölümüne Ait Rapor ve Mektuplar", **Belleten**, Cilt: X, Sayı: 38, Ankara 1946, s. 318-367.
- YANATMA, Servet, The Deaths and Funeral Ceremonies of Ottoman Sultans (From Sultan Mahmud II. to Mehmed VI. Vahideddin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- YAVUZ, Yıldırım, **İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927**, İstanbul Mimarlar Odası Yay., İstanbul 2009.
- YOLCU, Cengiz, "Sofya'da Medfun Bir Osmanlı Sultanı V. Murad'ın Kızı Fatma Sultan", **Toplumsal Tarih**, 289, Ocak 2018, İstanbul s. 38-42.
- BOA.Y.PRK.BŞK.72/108
- BOA.HH.EBA.668.60.1
- BOA.HH.D.27125
- BOA.HH.EBA.667.13.2.
- BOA.TSMA.E.0385.